

Галина Немченко

**Інтерпретація постаті Тараса Шевченка в творах
«Сторінки життя» Я. Апушкіна, «Стіна» Ю. Щербака
та «Дівчинка» В. Рєпніної**

Чимало наукових досліджень та художніх творів присвячено життю й творчості Кобзаря. Сповнена драматизму доля поета приваблювала письменників і XIX, і XX ст., і кожний з них по-своєму намагався репрезентувати постать світоча нації. Згадаймо принагідно романи «В степу безкраїм за Уралом» З. Тулуб, «Поетова молодість» Л. Смілянського, «Тарасові шляхи» О. Іваненко, повісті «І оживе добра слава» Д. Красицького, «Петербурзька осінь» О. Ільченка, «Переяславські дзвони» В. Дарди, драматичні твори «Поетова доля» С. Голованівського, «Тарасова юність» В. Суходольського, «Молода воля» Ю. Яновського, «Думи мої» Ю. Костюка, «Дума про Кобзаря» М. Негоди, «Пророк» І. Кочерги та ін. Часто в ракурсі зображення опинялися й інтимні сторінки життя Тараса Григоровича, які, безперечно, допомагають глибше зрозуміти неординарність його особистості.

Особливе місце в поетовому житті й творчій діяльності займає яготинський період. Уперше Кобзар відвідав Яготин улітку 1843 року на запрошення Г. Тарновського, що замовив йому копію з портрета князя М. Рєпніна. Познайомив письменника з сім'єю Рєпніних О. Капніст. Удруге Т. Шевченко побував у Яготині в жовтні-грудні 1843 року, а втретє – з 23 грудня 1843 р. по 10 січня 1844 р. З усіх членів родини Рєпніних він найбільше зближується з Варварою Миколаївною. Цьому фрагменту з життя Кобзаря й приділили увагу окремі майстри слова.

У першій частині «Внук гайдаки» з драматичного триптиху «Сторінки життя» (1982) Я. Апушкіна акцентується на стосунках поета і княжни. З метою рельєфнішого окреслення постатей автор вводить незначну кількість дійових осіб (Шевченко, княжна, М. Рєпнін). Етюд починається діалогом Варвари Миколаївни й Тараса Григоровича, в якому розкривається їхня життєва позиція. Подальший розвиток сюжету стверджує спорідненість душ героїв.

І справді доля посилає друга,
З ким я можу поділитись всім,
Який все розуміє із півслова,

Що непокоїть і гнітить мене?

Адже це щастя! Це ж бо щастя, щастя!

І чим його ти заслужив, Тарасе?

Чим зможеш ти за нього розплатитись,

Що чарівниці-долі повернуть? [1, с. 23].

Та хвилинна радість розвіюється, і поет розуміє, що їхні почуття приречені, тому й завершується п'єса на песимістичній ноті – Шевченко від'їжджає. Драматичний етюд невеликий за розміром, репрезентує фактично одну зустріч письменника з княжною, тому про повноту зображення взаємин не йдеться.

У другій частині триптиху – «Кобзар Дармограй» – йдеться про період заслання Т.Шевченка, про його взаємини як рядового окремого Оренбурзького корпусу з сім'єю коменданта Новопетрівського форту Іраклія Олександровича Ускова.

Остання частина «Африканський гість» змальовує зворушливу дружбу Тараса Шевченка й артиста Айри Олдріджа.

Тематично споріднена, але відмінна за своїми художніми та сценічними якостями п'єса Ю. Щербака «Стіна» (др.1988), яка виставляється на кону ще з 1983 р. Автору удається до незвичної композиції – форми сповіді Варвари Рєпніної своєму вчителеві Шарлю Ейнарові. Тож події в творі розкриваються через призму світобачення княжни. Як дійова особа Т. Шевченко відсутній, він живе лише в монологах-спогадах Варвари Миколаївни. З них поступово вимальовується психологічний портрет Кобзаря. Характеристики іншими персонажами (княгинею, Ганною Закревською, Язиковим) є доповнюючими.

Важливе ідейне навантаження в драмі має наскрізний символічний образ стіни. Спочатку це стіна сусідньої кімнати, за якою нібито перебуває Т.Шевченко, а згодом – це непереборна перешкода, що заважає зближенню поета і княжни. Часом здавалося, що ця перепона штучна. Відомо, що в цей період (1843 рік) Тарас Григорович створив поему «Тризна», яку присвятив Варварі Миколаївні. Княжна, в свою чергу, написала «історію свого серця», поділену на чотири епохи: 12, 18, 25 і 35 років. У монолозі з п'єси «Стіна» Варвара Миколаївна зізнається: «...Мене щось підштовхнуло писати цю річ, я не могла зрозуміти що...Це – крик моєї розтерзаної душі, це – моя остання

відчайдушна спроба наблизити до себе Шевченка...Адже він мріяв про рай...Про рай зі мною...Я була певна цього, і я пішла йому назустріч...Я зрозуміла, що Шевченко моє призначення, що провидіння визначило його мені...» [5, с.344].

На Кобзаря сповідь княжни справила велике враження. З діалогу Варвари Миколаївни та поета:

«Шевченко. Я ще ніколи не знаходив нікого, чия душа так відповідала б моїй душі...

Рєпніна. Коли так, то вважайте мене вашою сестрою, вірте моїй дружбі і обіцяйте слідувати моїм порадам...» [5, с. 348].

Тут доречно згадати думку українського філософа Памфила Юркевича про те, що «душевне життя людини, як воно не залежить від зовнішніх впливів та вражінь, в основі зумовлене її серцем. Розум же є вершина, а не корінь душевного життя. Серце породжує лише ті з'явища, які не можуть бути з'ясовані загальними закономірностями психіки» [3, с.197-198]. Отже, маємо говорити й про роль підсвідомості в почуттях Варвари Миколаївни й Тараса Григоровича. Глибшому розкриттю внутрішньої сутності героїв служать і Шевченкові поезії, що так майстерно вплетені в розлогу розповідь княжни. Тож драматург і глядач послідовно простежують процес творення драматичних характерів.

П'єса має своєрідне обрамлення, починаючись і завершуючись листами до Шарля Ейнара, проміжок між якими 47 років. З фінального монологу постає остання зустріч Рєпніної з Шевченком: «...Переді мною стояла стара, змучена людина...і я його не пізнала. А потім я розгубилася...почала щось казати про бога, про молитви, хотіла наставити його на путь праведний...але, мабуть, на моєму обличчі він прочитав мій переляк...і тоді він повернувся і пішов...Він пішов, пішов – назавжди...Тарасе Григоровичу! Тарасе Григоровичу! Стривайте...куди ж ви? Поверніться, закликаю вас всіма святими...Тарасе Григоровичу... Я так чекала вас... Що сталося? Адже я... Я... люблю вас, як і колись... адже ніщо не змінилося... чи не так? Стіни... Мертва й холодні стіни... Як у труні. Всюди стіни... Міцні...» [5, с. 361-362].

Можна вважати, що п'єса «Стіна» є однією з найкращих спроб сценічного втілення образу великого сина України. Юрієві Щербаку вдалося виявити повною мірою свій небуденний хист драматурга і правомірність його звернень у літературній творчості до постатей найвизначніших

вітчизняних діячів. Гадаємо, що крім інших документів, Ю. Щербак використав у своєму творі ще й рукопис повісті «Дівчинка» В.Рєпніної. Саме цей текст увиразнює особливості роману між княжною та поетом.

Складність стосунків Варвари Рєпніної та Т. Шевченка допомагає зрозуміти її автобіографічна повість «Дівчинка», надрукована в журналі «Київ» за 1990 рік (№ 3). На жаль, твір зберігся не повністю. В повісті діє невелика кількість персонажів, у яких легко можемо впізнати відомі постаті: Березовський – Т. Шевченко, Віра – сама княжна, Софія – Глафіра Псьол, Мудринь – Капніст, Ольга – Ганна Закревська. Образ Язикова лишається загадкою, його прототип не розкрито.

Доля геніїв часто трагічна. Хоча художня спадщина принесла Кобзареві світове визнання, та в особистому поет не був щасливим. Провидіння не раз йому давало зустрічі з жінками, що залишали помітний слід у житті та творчості співця, – Оксаною Коваленко, Дзунею Гусиковською, Ганною Закревською, Варварою Рєпніною, Катериною Піуновою, Ликерою Полусмаковою.... Кожна з цих сторінок поетового буття по-своєму прекрасна й драматична, окремим з них присвячені цілі дослідження.

В. Рєпніна в автобіографічній повісті «Дівчинка» з власної точки зору розкриває свої стосунки с Т.Шевченком, історія яких подається в завуальованій формі. Дія відбувається в помешканні Радимових (Рєпніних) в Лугановому (Яготині). Авторка змальовує психологічний портрет Олексія Березовського, себто Тараса Шевченка: «...Своїми віршами він підкорював усіх, він витискав з очей його слухачів сльози захоплення й співчуття, налаштував душі на високий лад своєї натхненної ліри, полонив старих і молодих, холодних і палких. Читаючи свої дивні творіння, він ставав чарівником, музикальний голос його переливав у серце слухачів усю глибину почуттів, які тоді владарювали над ним. Він обдарований був більше, ніж талантом, йому був даний геній, і душа його, почуттєва й добра, налаштувала його цівницю на високе й святе» [2, с. 24].

Захоплюючись поетом, оповідачка вказує, що йому, як і кожному смертному, притаманні й загальнолюдські якості. Та все ж «для тих, хто посправжньому любив його, він був джерелом турбот, безперервних переходів від захоплення до обурення, від співчуття до охолоди» [2, с. 24].

Досить складно розвиваються стосунки між Березовським та Вірою, котра вболівала над його долею і кожним нерозсудливим вчинком. А як

відомо, в період перебування в Яготині Т. Шевченко захопився красунею Г.Закревською, і це ранило чулу душу В.Репніної, що відтінено в її листі до Ш.Ейнара: «...Коли б я бачила з його боку (Т.Шевченка – Г.Н.) любов, я, може, відповіла б йому пристрасно» [4, с.80]. У свій твір «Дівчинка» В. Репніна вмонтує однойменну мікроповість, яку віра присвячує Березовському, сподіваючись на його відвертість. У поетовій відповіді (нею є текст справжнього листа Т.Шевченка до княжни) наведені такі хвилюючі рядки: « О добрий Ангел, молюсь і плачу перед тобою, ти утвердив похитну недосвідом у мені віру, віру в існування святих на землі» [2, с.32].

В.Репніна прагне проникнути у внутрішній світ героя, мотивувати його часом непередбачувану поведінку: «Ми описали Березовського як поета, залишається сказати нам кілька слів про нього як людину, і ми почуваємося в небезпеці від того, що закінчення нашої знімки розхолодить читачок до героя нашої повісті. Березовський їв, пив, як усі смертні, і хто б не завітав у кімнату, де він перебував із іншими молодими людьми, яких так багато, на жаль. Ніяк не міг би поставити його на вищий щабель від інших. Він міг годинами вести вульгарні пустопорожні розмови і навіть, як здавалося, захоплюватися ними. Він був добрий до слабкощів і душевно легковажний до жорстокості, не рішучий і разом не обдуманий у діях своїх. Його не можна не любити...» [2, с.24].

Постать Березовського-Шевченка в інтерпретації авторки вивищується через бачення його чеснот героїнею, через вир її власних переживань і почуттів: «Віра прив'язалася душею до його душі після прослуховування його поеми, вона полюбила його святим високим почуттям материнської любові, зачаток якої кожна жінка носить у своєму серці; та в багатьох воно не знаходить випадку розгорнутися. У Віри ж воно спалахнуло з усією силою пристрасі й палало з самовідданістю притаманною лише жіночій душі. О, як вона молила Бога, який обдарував Генієм її улюбленого поета, щоб допоміг йому досягнути високої мети, передбаченої йому; щоб Він освітив і промінням слави й промінням щастя земний шлях її улюбленця, а вона просила його лише вірити її безумовній дружбі» [2, с.24-25].

Констатуючи, що Березовський «увесь був відданий сімейству Радимових», В.Репніна фіксує легкість, з якою той захоплювався жінками: «... Ще до часті появи в їхньому домі Ольги Петрівни, красивої, легковажної, холодної і дуже посереднього розуму дівиці, він [...] замислювався іноді, дивлячись на Софію, шукав завжди випадку зближення з нею, і зоря чистого поетичного кохання спалахувала в ньому» [2, с.25]. Що ж

до Віри, то з нею Березовський «подружився як із добрим товаришем. Він, здавалося, так був упевнений у непохитності її почуття, що з свого боку не докладав ніяких старань, аби їх леліяти і підтримувати. І якщо це спокійне щиро душевне ставлення дарувало Вірі високо поціновані нею хвилини довір'я, то воно не завжди задовольняло її ревниву, полум'яну вибагливість, що не зважало на почуття, як би не називали: любов'ю чи дружбою, цих пароксизмів холодності й відчуження, які вона часто подибувала в Березовському» [2, с.25].

Повість В. Рєпніної «Дівчинка», безперечно, доповнює картину яготинського періоду життя й творчості Т.Шевченка, дозволяє глибше збагнути драматизм його долі.

Література

1. Апушкін Яків. Сторінки життя: Драматичний триптих / Авторизований переклад з рос. О.Новицького / Яків Апушкін.- К.: Мистецтво, 1982.- 93 с.
2. Рєпніна Варвара. Дівчинка: Повість / Варвара Рєпніна // Київ.- 1990.- № 3.- С.22-34.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський. – К. : Орієнт, 1992. - С. 197-198.
4. Чуб Д. Живий Шевченко: Біографічні та літературознавчі оповіді / Д.Чуб. – К.: Веселка, 1994. – С.80.
5. Щербак Ю. Сподіватись / Ю.Щербак. – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 344-348.

Н
е
м
ч
е
н
к
о

Г
.
В
.

Ш
е
в